

بررسی نقش گزارش تفریغ بودجه در اعمال نظارت پارلمانی بر عملکرد دولت

دکتر کرم‌اله دانشفرد^۱

حسن قزلباش^۲

تاریخ پذیرش: ۸۹/۰۳/۳۰

تاریخ دریافت: ۸۹/۰۱/۲۰

چکیده:

گزارش تفریغ بودجه به عنوان ابزاری برای اعمال شان نظارتی مجلس و وسیله ای برای اعمال نظارت پارلمانی می‌باشد. قطعاً در صورت ارائه و ارسال بموقع گزارش تفریغ بودجه برای مجلس، این گزارش می‌تواند مبنای مناسبی برای ارزیابی عملکرد دولت و شاخصی برای بسیاری از اظهارنظرها و ارزیابی‌های فنی در مورد عملکرد دستگاهها، شرکتهای دولتی و وزارتخانه‌ها باشد که در این صورت صحت عملکرد دولت نیز بهبود خواهد یافت. عملکرد دولت در این پژوهش از طریق سه خرده مقیاس پاسخگویی دولت، کاهش تخلفات و استفاده در برنامه‌ریزی‌های آینده عملیاتی گردیده است. این پژوهش در طبقه بندی کلی تحقیقات توصیفی، با توجه به نوع هدف کاربردی و با توجه به روش جمع آوری اطلاعات، میدانی محسوب می‌شود. جامعه آماری این پژوهش کارشناسان دیوان محاسبات کشور می‌باشند که از روش تمام شماری استفاده شده است. ابزار جمع آوری اطلاعات پرسشنامه می‌باشد که روایی آن با استفاده از روش بررسی صوری و پایایی آن با محاسبه آلفای کرونباخ و همچنین استفاده از آزمون دقیق فیشر تایید گردید. نتایج بررسی نشان می‌دهد که رابطه معناداری بین گزارش تفریغ بودجه با کاهش تخلفات و پاسخگویی دولت وجود دارد. اما در مورد تاثیر گزارش تفریغ بودجه بر برنامه ریزیهای آتی دولت، نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بین گزارش تفریغ بودجه و برنامه ریزیهای آتی دولت رابطه معناداری وجود ندارد.

واژه‌های کلیدی: گزارش تفریغ بودجه، نظارت پارلمانی، پاسخگویی، برنامه ریزی‌های آتی دولت، عملکرد دولت

۱- استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، (نویسنده مسئول و طرف مکاتبه)

cdaneshfard@yahoo.com

۲- دانش آموخته کارشناسی ارشد مدیریت دولتی گرایش مالی، واحد علوم و تحقیقات تهران، ghzl_pko@yahoo.com

۱- مقدمه

در حکومت‌های دموکراسی، نظارت پارلمانی بر درآمدها و هزینه‌های مملکتی یک اصل مسلم تلقی می‌شود و قانون‌گذار خود را محق و موظف به نظارت و کنترل بودجه^۱ مصوب خود می‌داند که این نظارت را در جریان اجرای بودجه و همچنین پس از خاتمه سال مالی اجرا می‌نماید (پژویان، ۱۳۷۵). قوه مقننه با استفاده شیوه‌های نظارتی خاص، قوه مجریه و اعمال آن را تحت نظارت قرارداده و بدین وسیله تا حدود زیادی قدرت بیش از حد آن را کنترل می‌نماید. در ایران حق نظارت بر اجرای بودجه^۲ توسط نمایندگان مجلس از دوره مشروطیت آغاز گردیده است (شبییری نژاد، ۱۳۸۷). برای این منظور یکی از راههای اعمال نظارت پارلمانی قوه مقننه بر اجرای بودجه و عملکرد دولت از طریق گزارش تفریغ بودجه و توسط دیوان محاسبات صورت می‌گیرد. یک تفریغ بودجه مطلوب، نتایج اجرای سیاستها و اهداف مورد نظر را در بر دارد و به عنوان ابزاری سودمند جهت شناسایی نقاط قوت و ضعف بودجه، نقشی متمر ثمر در تهیه و تنظیم بودجه سنوات بعد دارد. بودجه می‌تواند ضمن شناسایی قوانین نادرست و ناکارآمد و جلوگیری از فزونی هزینه‌ها نسبت به اعتبارات مصوب به عنوان ابزاری مطلوب نقشی اساسی در برنامه ریزی‌های آتی و ثبات بودجه ریزی بعنوان یک متغیر کلان اقتصادی ایفا نماید. مهم ترین هدف دیوان محاسبات کشور که در قسمت آخر اصل ۵۵ قانون اساسی و ماده ۶ قانون تفریغ بودجه سالهای پس از انقلاب مشاهده می‌گردد تهیه گزارش تفریغ بودجه سالانه است. تهیه گزارش بودجه در واقع عملکرد مدیران را در مقابل وجوه دریافتی و هزینه‌های انجام شده و با توجه به برنامه‌های پیش‌بینی شده نمایش می‌دهد (مجموعه قوانین مقررات برنامه و بودجه، ۱۳۷۶). در این تحقیق نیز به بررسی نقش

گزارش تفریغ بودجه به عنوان یکی از ابزارهای اعمال نظارت پارلمانی بر عملکرد دولت پرداخته شده است.

۲- بیان مسئله

در فرآیند بودجه ریزی^۳ که شامل چهار مرحله تهیه و تنظیم، تصویب، اجرا و نظارت می‌باشد، مرحله نظارت از جایگاه خاصی برخوردار است. زیرا اعمال نظارت یکی از ارکان اساسی مدیریت محسوب می‌شود (حسینی عراقی، ۱۳۸۱). برآیند پارلمانی نظارت بر اجرای بودجه در قالب گزارش تفریغ بودجه مشاهده می‌شود. مطابق اصل ۵۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، دیوان محاسبات مکلف است به کلیه حسابهای وزارتخانه‌ها^۴ و مؤسسات و شرکتهای دولتی و دستگاه‌هایی که به نحوی از انحاء از بودجه کل کشور استفاده می‌نمایند به ترتیبی که قانون مقرر می‌دارد، رسیدگی یا حسابرسی نماید که هیچ هزینه ای از اعتبارات مصوب تجاوز نکند و هر وجهی در محل خود به مصرف رسیده باشد (صفائی دزفولی، ۱۳۸۳). به همین جهت دیوان محاسبات، حسابها و اسناد مدارک را برابر قانون جمع آوری و گزارش تفریغ بودجه هر سال را به انضمام نظرات خود به مجلس شورای اسلامی تسلیم می‌نماید (سمیعی، ۱۳۶۸).

این گزارش باید در دسترس عموم گذاشته شود. لذا تفریغ بودجه عملکرد سال گذشته بودجه را با در نظر گرفتن اهداف در مورد پیش بینی نمایان می‌سازد و میتواند به عنوان یکی از ابزارهای مهم مدیریت کلان اقتصادی جامعه، نقشی فوق‌العاده در برنامه‌ریزی‌های آتی کشور ایفاء نماید.

پس مردمی‌بودن قضیه اقتضاء می‌کند که به ابتکار عمل دولت و امور مالیه و بودجه همراه با نظارت و مراقبت کامل مردم باشد. قوه مقننه که به عنوان یکی از قوای حاکم دولت است، در عین حال تبلور عینی حاکمیت مردم نیز می‌باشد. بنابراین نظارت‌ها و

ملاحظه گزارش تفریغ بودجه توسط دیوان محاسبات باید مطمئن شود که وجوهی را که مطابق قانون بودجه در اختیار دستگاههای دولتی قرار می‌دهد بنحو مطلوب مصرف شده است یا خیر؟ بنابراین با توجه به مطالب فوق می‌توان اهداف زیر را برای این تحقیق متصور بود:

بررسی رابطه گزارش تفریغ بودجه با کاهش تخلفات دولت

بررسی رابطه گزارش تفریغ بودجه با برنامه ریزیهای آتی دولت

بررسی رابطه گزارش تفریغ بودجه با پاسخگویی دولت

۴- مبانی نظری و تاریخچه

اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، در بیان روابط قوا متمایل به نظام پارلمانی می‌باشد ضمن آنکه زمینه همکاری قوا را فراهم می‌نماید، اقتدار و نفوذ قوه مقننه بر مجریه به نحو چشمگیری نمایان می‌سازد که از جمله نشانه‌های این اقتدار والا، وجود انواع سیستم‌های نظارتی قوه مقننه بر قوه مجریه می‌باشد؛ یعنی مجلس شورای اسلامی علاوه بر تصویب قوانین، حق نظارت مستمر بر اجرای قانون را هم برعهده دارد (هاشمی، ۱۳۸۶).

۴-۱- رابطه گزارش تفریغ بودجه با برنامه ریزی دولت

کلمه تفریغ در لغت به معنی فارغ شدن می‌باشد و منظور از تفریغ بودجه ارائه و بررسی حسابهای دولت طبق بودجه و برنامه مصوب و در واقع حسابرسی کلی عملیات مالی دولت توسط قوه مقننه از طریق تطبیق عملیات انجام شده با هدفها و برنامه‌های پیش‌بینی شده می‌باشد در حقیقت نظارت پارلمانی در پایان سال مالی از طریق رسیدگی به گزارش تفریغ بودجه اعمال می‌گردد. تفریغ بودجه به عنوان یکی از ابزارهای مهم

تصمیمات این قوه در امر ودخل و خرج عمومی می‌تواند بیان کننده اراده و خواست مردم در تنظیم بودجه عمومی باشد (هاشمی، ۱۳۸۶). همچنین یکی از ایرادات وارده از طرف کمیسیون اصل ۹۰ مجلس به گزارش تفریغ بودجه، تاخیر چند ماهه و بعضاً یکساله (ایراد شکلی) در ارائه گزارش تفریغ بودجه به مجلس بوده است. در مورد این تاخیرات میتوان به موارد زیر (۱) اشاره کرد:

• گزارش تفریغ بودجه سال ۸۵ در اواخر سال ۸۷ ارائه شده است (در تاریخ ۱۶/۱۱/۸۷).

• گزارش تفریغ بودجه سال ۸۶ در اوایل سال ۸۸ ارائه شده است (در تاریخ ۲۳/۱/۸۸).

• و همچنین گزارش تفریغ بودجه ۸۷ هنوز ارائه نشده است.

باتوجه به موارد فوق و نقش کنترلی گزارش تفریغ بودجه و وکالت مجلس از طرف مردم برای نظارت بر عملکرد دولت می‌توان این سؤال را مطرح کرد که آیا گزارش تفریغ بودجه در اعمال نظارت پارلمانی مجلس بر عملکرد دولت مؤثر است یا خیر؟

۳- اهداف تحقیق

نظارت و بازرسی در اداره امور جامعه نقشی اساسی و تعیین کننده دارد هر چه دستگاههای نظارتی، دقیق تر و شفاف تر و وظایفشان را انجام دهند روند امور در فضائی سالم تسریع خواهد شد. همچنین کنترل قوه مجریه به وسیله مجلس، شیرازه نظام پارلمانی را تشکیل میدهد. بر این اساس مجلس حق تفحص در کلیه امور مملکتی را دارد. در چارچوب این اختیارات نمایندگان مجلس حق دارند مستقیماً و یا از طریق کمیسیون مربوطه امور وزارتخانه‌ها را مورد رسیدگی قرارداد و نحوه اجرای قانون از جمله قانون بودجه و سایر قوانینی که جنبه مالی دارند نظارت نمایند (پژویان، ۱۳۷۵). بنابراین مجلس شورای اسلامی با

اسلامی تسلیم و هر نوع تخلف از مقررات این قانون را رسیدگی و به هیات‌های مستشاری ارجاع نماید» (متنی نژاد، ۱۳۸۰).

۳-۴- رابطه نظارت و پاسخ‌گویی

با تعمق در قانون اساسی مشاهده می‌شود بروشنی نقش نظارت و کنترل در اجرای بودجه به تصویر کشیده شده است. با توجه به اهمیت و تاکید بسیار زیادی که در ادبیات مدیریت دولتی و مالی جدید به شفافیت، کنترل و پاسخگویی مسئولین رایج گردیده است و حق دانستن و پرسیدن از حقوق برسمیت شناخته شده ملت محسوب می‌گردد، و مسئولین و مدیران دولتی و دولت در مقابل اختیارات و مسئولیتی که بر عهده دارند باید توان پاسخگویی مناسب و شفافیت عملکردشان را در مقابل ملت پاسخ‌خواه و نمایندگان منتخب‌شان را داشته باشند و این پاسخگویی جزء از طریق نظارت و کنترل در همه ابعاد آن ممکن نمی‌شود (باباجانی، ۱۳۸۲). اولین و مهمترین پیش‌زمینه پاسخگویی، نظارت است، به گونه‌ای که بدون وجود نظارت پاسخگویی معنا پیدا نمی‌کند و تا نظارتی نباشد نمی‌توان افراد و نهادها را به پاسخگویی فرا خواند (هاکو،^۵ ۲۰۰۰). پاسخگویی دارای یک سری اصول، مبانی و پیش‌زمینه‌هایی است که بدون وجود آنها، امکان دسترسی به نظام پاسخگویی مطلوب وجود ندارد. مهمترین این عوامل نظارت، شفافیت و اطلاعات برای تسهیل نظارت مورد توجه می‌باشد (هابرماس،^۶ ۱۹۸۴). به موجب اصل «۵۴» قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، دیوان محاسبات زیر نظر مجلس شورای اسلامی قرار گرفته و به موجب اصل «۵۵» قانون مزبور مکلف شد نسبت به رسیدگی یا حسابرسی کلیه صورت‌حسابهای دریافت و پرداخت و اسناد و مدارک کلیه دستگاههای اجرایی اقدام و پس از جمع‌آوری اطلاعات مالی، طبق مقررات گزارش تفریغ

مدیریت عمومی جامعه نقش فوق‌العاده‌ای در انعکاس عملیات گذشته دارد و مهمترین منبع اطلاعات برای برنامه‌ریزی‌های آینده می‌باشد (فرزب، ۱۳۷۹). با توجه به اهداف تفریغ بودجه می‌توان گفت: "تفریغ بودجه به عنوان یکی از ابزارهای بسیار مهم مدیریت عمومی جامعه، نقش فوق‌العاده در کنترل عملیات گذشته دارد. همچنین یکی از منابع بسیار مهم اطلاعات برای برنامه‌ریزی‌های آینده می‌باشد. تفریغ بودجه نه تنها از نظر کمی، اعتبارات مصوب را با هزینه‌های انجام شده کنترل می‌نماید بلکه از نظر کیفی نیز می‌بایست توانایی یا عدم توانایی دولت را در انجام وظایف خود ارزیابی کند. ضمناً به صورت تابلویی از امکانات مختلف جامعه و همچنین مشکلات و کمبودها، مسئولین را در برنامه‌ریزی‌های آتی راهنمایی می‌نماید" (فرج‌وند، ۱۳۸۰).

۲-۴- رابطه تخلفات مالی دولت و گزارش تفریغ بودجه

گستره تخلفات مالی حوزه وسیعی را در بر می‌گیرد که در این میان از عدم رعایت قوانین و مقررات مالی، سایر تخلفات مهم از قبیل اختلاس، جعل اسناد، ارتشاء و تبانی در معاملات دولتی، مداخله در معاملات دولتی و را می‌توان نام برد لیکن موضوع تخلفات مالی که منجر به وقوع تخلف در دستگاههای دولتی می‌گردد از طریق دیوان محاسبات کشور برای رسیدگی به مراجع صالح قضایی احاله می‌گردد. در ماده ۱۰۴ قانون محاسبات عمومی کشور مصوب شهریور ۱۳۶۶ نیز چنین آمده است: «دیوان محاسبات کشور مکلف است (مطابق اصل ۵۵ قانون اساسی) با بررسی حسابها و اسناد و مدارک و تطبیق با صورت‌حساب عملکرد سالانه بودجه کل کشور نسبت به تهیه گزارش تفریغ بودجه سالانه اقدام و هر سال گزارش تفریغ بودجه سال قبل را به انضمام نظرات خود به مجلس شورای

۴-۴- پیشینه تحقیق

آقالو (۱۳۵۸)، در تحقیقی تحت عنوان بررسی مشکلات تهیه لایحه تفریغ بودجه در ایران ضمن بررسی مبانی قانونی بودجه و قوانین محاسبات و دیوان محاسبات سالهای مختلف و همچنین لایحه تفریغ بودجه به بررسی مشکلات تهیه لایحه تفریغ بودجه و علل تعویق و تأخیر تفریغ بودجه پرداخته است. به منظور حل این مشکلات پیشنهاداتی در خصوص اصلاح قوانین محاسبات عمومی، دیوان محاسبات و مقررات هزینه و پیشنهاداتی در زمینه اصلاح ساختاری در روشهای اداری و تعیین ضوابط اصولی جهت نگهداری و رسیدگی به محاسبات دستگاهها و آموزش کافی و تأمین نیازهای مالی جهت مدیران بخش هزینه نموده است (آقالو، ۱۳۷۱). احمدی (۱۳۷۱)، در تحقیق تحت عنوان بررسی نقش دیوان محاسبات کشور در اعمال نظارت و کنترل بر نظام مالی کشور ضمن بررسی سوابق کنترل و نظارت در طول ادوار تاریخ، روشهای رسیدگی و کنترل دیوان محاسبات کشور و مشکلات اجرائی آن را مورد بررسی قرار می‌دهد. نتایج حاصله نشان از اهمیت کنترل و اعمال آن بر نظام مالی کشور از طریق دیوان محاسبات کشور و اثبات اینکه ایفای نقش دیوان محاسبات با اعتقاد و قبول اصول نظارت و کنترل از سوی مسئولین دست اندکار در امور ارتباط مستقیم دارد و ایفای نقش دیوان به وجود استانداردها مطلوب و وحدت رویه و رسیدگی‌های پیش بینی شده در قوانین و مقررات بستگی دارد. اسلامی بیدگلی (۱۳۷۳)، در مقاله ای تحت عنوان مدیریت حسابداری در حسابرسی ضمن بررسی نحوه نظارت و کنترل بر اهمیت دیوان محاسبات کشور به بررسی محاسبات کشور انگلستان و نحوه نظارت و کنترل دیوان آن پرداخته است، نکته حائز اهمیت انجام حسابرسی توسط دیوان محاسبات انگلستان بوده است. نتیجه نهایی نشان از متریقی بودن قوانین حاکم بر دیوان

بودجه را همراه با نظرات خود به مجلس شورای اسلامی تقدیم کند و در نهایت در اختیار عموم قرار دهد (حسینی عراقی، ۱۳۸۵). پاسخگویی توجیه مطابقت عملکردها و توافقات به عمل آمده بین دولت و مردم در یک دوره زمانی مشخص است که نشان دهنده این است که دولت در استفاده از منابع عمومی، استانداردهای مورد نظر را رعایت کرده است (لینچ^۷، ۱۹۷۱). هر چند پاسخگویی همیشه مهم بوده ولی در سالهای اخیر به خاطر اصرار مردم به مشارکت در امور و استفاده بهینه از منابع، توجه به مطالبات مردم، افشاگری رسانه‌های گروهی، از اهمیت خاصی برخوردار شده است. عده ای اعتقاد دارند که پاسخ گویی اساس مدیریت دولتی است که نظام‌های کنترل و مدیریت مالی بر اساس آن شکل می‌گیرد (بهن^۸، ۲۰۰۱). عناصر اصلی پاسخ گویی شامل برنامه ریزی، نظارت و گزارش دهی و بازخورد می‌باشد که این عناصر در دولتهای جدید همدیگر را تقویت می‌کنند و موجب بهبود فرایند پاسخگویی می‌شوند (بنیاد کانادایی حسابرسی جامع^۹، ۱۹۹۹). هر چند پاسخگویی در نظام‌های سیاسی جهان به صورت‌های متفاوتی مورد تأکید قرار می‌گیرد، در مفهومی عام به فرآیندهایی گفته می‌شود که شهروندان با تکیه بر آنها حاکمان را برای رفتار و عملکردشان پاسخگو می‌کنند (مجموعه مقالات دومین همایش علمی و پژوهشی نظارت و بازرسی در کشور، ۱۳۸۰). این امر که اغلب از راه انتخابات انجام می‌شود به نمایندگان مردم در مجالس مقننه اختیار می‌دهد که مدیران سیاسی و کارکنان دولتی را از راه ساز و کارهای نظارتی و ممیزی پاسخگو کنند. مدیران سیاسی نیز مأموران فرودست خود را از راه سلسله مراتب اختیار و مسئولیت و دادگاه‌ها و محاکم اداری نیز مجریان را در برابر قانون پاسخگو می‌کنند (آکون^{۱۰}، ۲۰۰۰).

معنادار تمامی شاخصها با تصمیم‌گیری دست‌اندرکاران تایید می‌گردد.

مدرسی حجت آبادی، (۱۳۸۷)، در تحقیقی تحت عنوان ارزیابی صورتحساب عملکرد سالانه بودجه کل کشور از منظر پاسخگویی دولت، به نقش صورتحساب عملکرد سالانه بودجه کل کشور در پاسخگویی دولت پرداخته شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد از دیدگاه هر دو جامعه آماری پاسخ خواهان درون سازمانی و برون سازمانی و در سطح اطمینان ۹۵ درصد بین انتظارات استفاده‌کنندگان (پاسخ خواهان) با محتویات اطلاعاتی عملکرد سالانه بودجه کل کشور فاصله معنا داری وجود دارد.

۵- روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر از نظر روش توصیفی و پیمایشی است، توصیفی است زیرا توصیف عینی، واقعی و منظم یک پدیده و رویداد است و به سخن دیگر محقق تلاش دارد تا آنچه را هست بدون هر گونه استنتاج ذهنی گزارش دهد. روش توصیفی شامل مجموعه روشهایی است که هدف آنها توصیف کردن شرایط یا پدیده‌های مورد بررسی است (فرشاد گوهر، ۱۳۷۵). پیمایشی است زیرا به طریق میدانی به پژوهش و مطالعه سایر مشخصات گروه‌ها می‌پردازد (همان). تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی است. زیرا بستر شناختی و معلوماتی که از طریق آن حاصل می‌شود در رفع نیازمندی‌های بشر، بهبود و بهینه‌سازی ابزارها و الگوها در جهت توسعه و رفاه و ارتقاء سطح زندگی انسان مورد استفاده قرار می‌گیرد (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵). این پژوهش با توجه به روش جمع‌آوری اطلاعات، میدانی محسوب می‌شود. جامعه آماری این پژوهش کارشناسان دیوان محاسبات کشور می‌باشند که از روش تمام شماری استفاده شده است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه می‌باشد که روایی آن با استفاده از روش

محاسبات جمهوری اسلامی ایران نسبت به قوانین حاکم بر دیوان محاسبات انگلستان بوده است. (الماسی، ۱۳۸۰)، در تحقیقی تحت عنوان بررسی علل ناکارآمدی نظارت پارلمانی در اجرای خط‌مشی عمومی و ارائه مدل راهبردی نشان می‌دهد چنانچه دامنه متغیرهای مستقل مانند تشکیل احزاب و ائتلاف گروه‌ها ساختار شبکه‌ی اطلاعات، زیرساخت حقوقی و اصلاح ساختار تلفیق و آیین‌نامه بیشتر باشد؛ دامنه متغیرهای وابسته از قبیل نفوذ نخبگان قدرت، تعداد دستگاه نظارتی، ناکارآمدی ابزار نظارتی و سکوت آئین‌نامه‌ها و بخشنامه‌ها کمتر می‌شود. محمدی، معبود (۱۳۸۲)، در تحقیقی تحت عنوان بررسی اثر بخشی تفریح بودجه بر بودجه ریزی شرکتهای دولتی (با نگاهی بر بودجه شرکتهای گروه راه و ترابری) به بررسی اثر بخشی تفریح بودجه در بودجه ریزی شرکتهای گروه راه و ترابری (به منظور شناسایی نحوه تأثیرپذیری بودجه سنوات آتی از تفریح بودجه) می‌پردازد. نتایج حاصله نشان از عدم تحقق اهداف موردنظر و در نتیجه عدم اثر بخشی تفریح بودجه بر بودجه ریزی شرکتهای گروه راه و ترابری داشته است. (محمدی، ۱۳۸۲)، در تحقیق دیگری با عنوان بررسی میزان تأثیر گزارش تفریح بودجه بر تصمیم‌گیری دست‌اندرکاران (مسئولان مربوطه)، درصد بررسی شاخصهای نارسائی قوانین و مقررات مالی و محاسباتی موجود از تأثیر گزارش تفریح بودجه، کمبود اطلاعات و دانش دست‌اندرکاران، نارسائی بودجه بندی اعتبارات دستگاههای اجرایی توسط سازمان مدیریت و برنامه ریزی و نقش موثر ذیحسابی بر گزارش تفریح بودجه و نهایتاً تأثیر آن بر تصمیم‌گیری مسئولین مربوطه می‌باشد. که نتایج تحقیق نشان می‌دهد که به استثنای تأثیر شاخص نارسائی بودجه بندی اعتبارات دستگاههای اجرایی توسط سازمان مدیریت و برنامه ریزی متأثر از گزارش تفریح بودجه بر تصمیم‌گیری دست‌اندرکاران، رابطه

بررسی صوری و پایایی آن با محاسبه آلفای کرونباخ و همچنین استفاده از آزمون دقیق فیشر تایید گردید.

در این تحقیق برای تحلیل داده‌های بدست آمده، از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است. در این مطالعه از آمار توصیفی برای نمایش اطلاعات جمعیت شناختی جامعه آماری استفاده می‌شود و همچنین دو آزمون کای دو کارل پیرسن و روش رتبه بندی آنتروپی به عنوان دو تکنیک آمار استنباطی در این تحقیق به شرح ذیل مورد استفاده قرار می‌گیرند:

در این پژوهش به علت اینکه فراوانی مشاهدات از توزیع نرمال تبعیت نمی‌کند بنابراین برای رد یا تایید فرضیه‌های تحقیق و بررسی ارتباط متغیرها و شاخص‌های تک تک سئوالات با فرضیه‌های تحقیق از آزمون کای دو کارل پیرسن استفاده شده است، همچنین از روش رتبه بندی آنتروپی برای رتبه بندی فرضیه‌ها و متغیرهای گنجانده شده در این فرضیه‌ها استفاده شده است.

۶- نتیجه آزمون فرضیه‌های تحقیق

فرضیه اول: بین گزارش تفریغ بودجه و کاهش تخلفات دولت رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۱: نتایج آزمون معناداری برای بررسی رابطه

گزارش تفریغ بودجه و کاهش تخلفات دولت

نتیجه آزمون	سطح معناداری	χ^2 جدول (۴ و ۰/۹۵)	χ^2 محاسبه شده
فرضیه H_0 رد می‌شود.	۰/۰۰۰	۹/۴۹	۵۵۲/۵۹۵

همانطور که در جدول شماره (۱) ملاحظه می‌شود، مقدار χ^2 محاسبه شده از χ^2 جدول بزرگتر می‌باشد. بنابراین با توجه به سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ در جدول فوق، با اطمینان ۰/۹۵ می‌توان ادعا نمود که

فرضیه H_0 رد می‌شود. یا به عبارت دیگر می‌توان گفت که: «بین گزارش تفریغ بودجه و کاهش تخلفات دولت رابطه معناداری وجود دارد». بنابراین با رد فرضیه H_0 ، می‌توان نتیجه گیری کرد که گزارش تفریغ بودجه در کاهش تخلفات دولت و شرکت‌های دولتی موثر است. همچنانکه این نقش با آنچه در عمل اتفاق می‌افتد نیز همخوانی دارد. همچنین نتایج بدست آمده از روش رتبه بندی آنتروپی در مورد فرضیه اول نشان دهنده آنست که کاهش دریافت غیر قانونی از چند صندوق متعلق به دولت، کاهش تصرف غیر قانونی در وجوه و اموال دولتی، کاهش نگهداری حساب‌های غیر قانونی و استفاده دولت از نظر مشورتی صاحب‌نظران مالی دیوان محاسبات کشور به عنوان عوامل بازدارنده در زمینه ایجاد تاثیر گزارش تفریغ بودجه بر کاهش تخلفات دولت می‌باشند. بنابراین بررسی و ضابطه مندی سازی موارد غیر قانونی و همچنین معرفی هر چه بیشتر دیوان محاسبات به عنوان مشاور مالی در تصویب بودجه کل کشور جهت کاهش تخلفات ضرورت می‌یابد.

فرضیه دوم: بین گزارش تفریغ بودجه و برنامه ریزی‌های آتی دولت رابطه معناداری وجود ندارد.

جدول ۲: نتایج آزمون معناداری برای بررسی رابطه

گزارش تفریغ بودجه و برنامه ریزی‌های آتی دولت

نتیجه آزمون	سطح معناداری	χ^2 جدول (۴ و ۰/۹۵)	χ^2 محاسبه شده
فرضیه H_0 تایید می‌گردد.	۰/۷۰۵	۹/۴۹	۲/۱۶۸

مطابق جدول (۲)، مقدار χ^2 محاسبه از χ^2 جدول کوچکتر می‌باشد و همچنین مقدار سطح معناداری بیشتر از $\alpha = 0/05$ می‌باشد، در این صورت با سطح اطمینان ۰/۹۵ فرضیه H_0 در سطح خطای

است». در مورد فرضیه سوم نیز نتایج بدست آمده از روش آنتروپی حاکی از آنست که در صورت ارسال بهنگام بودجه سنواتی توسط دستگاهها، هماهنگی و تعامل دولت و دیوان محاسبات کشور به منظور ایجاد زمینه پاسخگویی، تقویت کانالهای ارتباطی مردم و مسئولین و همچنین اعلام متخلفان با ذکر نوع تخلف و مجازات در رسانه‌ها منجر به تقویت تاثیر گزارش تفریغ بودجه بر پاسخگویی دولت خواهد شد.

۷- بحث و نتیجه گیری

هدف از پژوهش حاضر بررسی نقش گزارش تفریغ بودجه در اعمال نظارت پارلمانی بر عملکرد دولت می‌باشد. برای این منظور پس از آزمون فرضیه‌ها و با توجه به یافته‌های تحقیق می‌توان گفت گزارش تفریغ بودجه در اعمال نظارت پارلمانی بر عملکرد دولت موثر بوده است. در خصوص فرضیه اول و سوم نتایج حاکی از آنست که گزارش تفریغ بودجه در کاهش تخلفات دولت (فرضیه ۱) و پاسخگویی دولت (فرضیه ۳) موثر بوده است، اما در مورد فرضیه دوم نیز نتایج بررسی نشان می‌دهد که گزارش تفریغ بودجه در برنامه ریزیهای آتی دولت موثر نیست. همچنانکه نتایج این پژوهش با واقعیت نیز هم خوانی دارد، با توجه به اینکه دیوان محاسبات ابزار اصلی و داخلی برخورد با متخلفین از بودجه را در اختیار داشته است و در چارتر سازمانی خود دارای تشکیلات مربوط به این موضوع (دادسرا) می‌باشد، توانسته است در کاهش تخلفات و پاسخگویی وزارتخانه‌ها و شرکتهای دولتی تأثیرگذار باشد. اما در خصوص فرضیه دوم به دلیل عدم وجود در اختیار داشتن ابزار لازم علیرغم تأکیدات همه ساله در گزارش تفریغ بودجه و عدم اعتقاد کافی به رسالت این گزارش از ناحیه مخاطبین آن (مجلس شورای اسلامی و دولت)، گزارش نتوانسته است در برنامه ریزیهای آتی تأثیر داشته باشد.

$\alpha = 0/05$ تایید می‌گردد. بنابراین می‌توان ادعا نمود که «بین گزارش تفریغ بودجه و برنامه ریزیهای آتی دولت رابطه معناداری وجود ندارد». با توجه به کمتر بودن مقدار کای دوی محاسبه شده از کای دوی جدول، می‌توان نتیجه گیری کرد: گزارش تفریغ بودجه در برنامه ریزیهای آتی دولت موثر نیست. همچنین بر مبنای نتایج بدست آمده از روش رتبه بندی آنتروپی، در صورت توجه دولت به تغییر سیستم بودجه ریزی کشور، برنامه ریزی نسبت به مصرف اعتبارات مطابق بودجه مصوب سالانه و همچنین استفاده از گزارش تفریغ بودجه سنواتی در تصویب برنامه‌های (پنج ساله) توسعه و التزام دولت نسبت به برنامه ریزی برای پیش بینی واقعی درآمدها، گزارش تفریغ بودجه تاثیر بارزی در برنامه ریزیهای آتی دولت خواهد داشت. لذا این عوامل بایستی مورد بررسی و اصلاح قرار گیرند.

فرضیه سوم: بین گزارش تفریغ بودجه و پاسخگویی دولت رابطه معناداری وجود دارد.

جدول (۳): نتایج آزمون معناداری برای بررسی رابطه

گزارش تفریغ بودجه و پاسخگویی دولت

χ^2 محاسبه شده	χ^2 جدول (۴) سطح معنا داری	نتیجه آزمون
۴۰۰/۳۳۳	۹/۴۹	فرضیه H_0 رد می‌گردد.

مطابق جدول (۳)، مقدار χ^2 محاسبه از χ^2 جدول بزرگتر بوده و همچنین مقدار p-value به علت اینکه کوچکتر از ۰/۰۵ می‌باشد، با اطمینان ۰/۹۵ و در سطح خطای $\alpha = 0/05$ فرضیه H_0 رد می‌شود. بنابراین می‌توان نتیجه گیری نمود که «بین گزارش تفریغ بودجه و پاسخگویی دولت رابطه معناداری وجود دارد». یا به عبارت دیگر «گزارش تفریغ بودجه در پاسخگویی دولت و دستگاههای دولتی موثر بوده

عنوان مشاور مالی در تصویب بودجه کل کشور از طریق اعمال نظر در مسایل کلان مالی و اقتصادی کشور ضرورت می‌یابد.

۳) دیوان محاسبات کشور علاوه بر رسیدگی و حسابرسی خود و ارائه گزارش تفریغ بودجه، موانع و حلاء قانونی (ایراد محتوایی گزارش تفریغ بودجه طبق اظهار کمیسیون اصل ۹۰) در اجرا و نظارت بر بودجه و همچنین در مورد پرداخت و دریافت‌های غیر قانونی را نیز مورد بررسی قرار داده و پیشنهادات سازنده خود را جهت افزایش کارایی و صرفه‌های اقتصادی بودجه کل کشور به مجلس شورای اسلامی ارائه دهد.

۴) با توجه به اینکه در صورت توجه به گزارش‌های تفریغ بودجه و اعمال در لوایح سنوات بعد به عنوان مبنایی برای برنامه ریزی‌های آتی، این گزارش همانند حلقه‌های زنجیره‌ای علاوه بر گزارش بودجه سنواتی، می‌تواند به عنوان مبنایی برای بررسی برنامه‌های پنج ساله توسعه نیز استفاده شود. بنابراین ارائه گزارش تفریغ برنامه‌های پنج ساله توسعه نیز ضرورت می‌یابد که امید است مورد توجه مخاطبین گزارش تفریغ قرار گیرد.

۵) ارائه گزارش تفریغ بایستی از حالت صرفاً منفعلی و قرائت شدنی در صحن مجلس مطابق سنوات اخیر خارج شده و نمایندگان مجلس شورای اسلامی اهمیت بیشتری نسبت به این موضوع قائل گردند، همچنانکه بر مبنای یافته‌های تحقیق در مورد فرضیه دوم تحقیق که به بررسی رابطه گزارش تفریغ بودجه با برنامه ریزی‌های آتی پرداخته بود، مشخص شد این گزارش از ناحیه مخاطبین (دولت و مجلس) مورد استقبال کمتری قرار می‌گیرد.

۶) شرکت‌های دولتی به عنوان مهمترین دستگاه‌های اثر گذار در میزان بودجه کل کشور می‌باشند ضرورت تهیه آمار دقیق تعداد شرکت‌های دولتی و انعکاس با ثبات آنها در بودجه کل کشور جهت جلوگیری از بالا و پایین

نتیجه تحقیق حاضر در مورد فرضیه دوم با پژوهش معبود، محمدی (همان) همسو می‌باشد. محمدی (۱۳۸۲) در تحقیق خود به بررسی اثر بخشی تفریغ بودجه در بودجه ریزی شرکت‌های گروه راه و ترابری (به منظور شناسایی نحوه تأثیرپذیری بودجه ریزی و برنامه ریزی سنوات آتی از تفریغ بودجه) می‌پردازد که نتایج حاصله نشان از عدم تحقق اهداف موردنظر و در نتیجه عدم اثر بخشی تفریغ بودجه بر بودجه ریزی و برنامه ریزی سنوات بعد شرکت‌های گروه راه و ترابری می‌باشد. همچنین مدرسی حجت آبادی (همان) به نقش صورت‌حساب عملکرد سالانه بودجه کل کشور در زمینه ایجاد پاسخگویی دولت پرداخته است. نتایج این تحقیق نیز نشان می‌دهد که بین انتظارات استفاده کنندگان (پاسخ خواهان) از صورت‌حساب عملکرد بودجه کل کشور با محتویات اطلاعاتی عملکرد سالانه بودجه کل کشور از منظر پاسخگویی دولت فاصله معنا داری وجود دارد. همانطور که مشاهده می‌شود نتیجه پژوهش مدرسی حجت آبادی با فرضیه سوم موضوع مورد مطالعه این تحقیق که به بررسی تاثیر گزارش تفریغ بودجه^{۱۱} بر پاسخگویی دولت می‌پردازد، مطابقت ندارد.

۸- پیشنهادات مبتنی بر یافته‌های تحقیق

۱) در مبحث مربوط به تاثیر گزارش تفریغ بودجه بر کاهش دریافت‌های غیر قانونی از چند صندوق متعلق به دولت، ضابطه مند سازی پرداختها و همچنین کاهش تصدی گری شخصی در ارائه این تسهیلات می‌تواند در کاهش اینگونه تخلفات موثر باشد. ضابطه مند سازی دریافتها و پرداختها می‌تواند به شفافیت هر چه بیشتر گزارش تفریغ بودجه نیز کمک کند.

۲) در زمینه استفاده دولت از نظر مشورتی صاحب‌نظران مالی دیوان محاسبات کشور، ایفای نقش دیوان محاسبات کشور به عنوان بازوی نظارتی مجلس شورای اسلامی و استفاده و معرفی هر چه بیشتر آن به

شدن ارقام بودجه جهت برنامه ریزی دولت برای پیش بینی واقعی درآمدها و هزینه‌ها و واقعی نمودن آنها کاملاً محسوس است.

فهرست منابع

- ۱) آقالو، یحیی، (۱۳۶۳)، بررسی مشکلات تهیه لایحه تفریغ بودجه در ایران، جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران، ص ۱۰۴.
- ۲) پژوهان جمشید، (۱۳۷۵)، مالیه عمومی و تعیین خط مشی‌ها، انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ پنجم، ص ۱۴۵.
- ۳) حافظ نیا، محمد رضا، (۱۳۸۷)، مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، انتشارات سمت، ص ۱۳۸.
- ۴) حسینی عراقی، سید حسین، (۱۳۸۵)، کنکاشی در قوانین مالی و محاسباتی کشور، انتشارات پژوهشکده امور اقتصادی، چاپ دوم، ص ۸۵، ۲۲.
- ۵) حسینی عراقی، سید حسین، (۱۳۸۱)، نشریه دانش حسابرسی، سال دوم، شماره ۶۸۱، ص ۲۵.
- ۶) خاکی، غلامرضا، (۱۳۷۸)، روش تحقیق با رویکردی به پایان نامه نویسی، وزارت فرهنگ و آموزش عالی، تهران، ص ۳۱۰.
- ۷) سمیعی، عبدالمحمد، (۱۳۶۸)، تحلیلی از بودجه و نقش آن در نظام مالی دولتی، فصلنامه مدیریت دولتی، مرکز آموزش مدیریت دولتی، ص ۳۸.
- ۸) شبیری نژاد، علی اکبر، (۱۳۸۷)، بودجه ریزی در ایران: بودجه و پارلمان، انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، چاپ اول، ص ۷۱.
- ۹) فرج‌وند، اسفندیار، (۱۳۸۰)، فراگرد تنظیم تا کنترل بودجه، انتشارات گلباد، ص ۱۹۳.
- ۱۰) فرزیب، علیرضا، (۱۳۷۹)، بودجه ریزی دولتی در ایران، مرکز آموزش مدیریت دولتی، ص ۲۳.
- ۱۱) فرشاد گهر، ناصر و شهیدی، محمد حسن، روش‌های تحقیق و مآخذ شناسی در علوم اجتماعی، دانشکده امور اقتصادی، ص ۶۵.
- ۱۲) مجموعه قوانین و مقررات برنامه و بودجه، معاونت پشتیبانی امور مجلس، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، مرکز مدارک اقتصادی-اجتماعی، چاپ اول، ۱۳۷۶، ص ۲۱.
- ۱۳) مجموعه مقالات دومین همایش علمی و پژوهشی نظارت و بازرسی در کشور، سازمان بازرسی کل کشور، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۸۰، ص ۳۲۳.
- ۱۴) محمدی، معبود، (۱۳۸۲)، بررسی اثر بخشی تفریغ بودجه بر بودجه‌ریزی شرکتهای دولتی (با نگاهی بر بودجه شرکتهای گروه راه و ترابری)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
- ۱۵) مدرسی حجت آباد، محمد تقی، (۱۳۷۷)، ارزیابی صورت حساب عملکرد سالانه بودجه کل کشور از منظر پاسخگویی دولت، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات.
- ۱۶) متی نژاد، صادق، (۱۳۸۴)، مجموعه محشای حقوقی، قانونی و مالی قانون محاسبات عمومی، مرکز آموزش و بهساز منابع انسانی دیوان محاسبات کشور، چاپ اول، ص ۲۹۶.
- ۱۷) هاشمی، سید محمد، (۱۳۸۶)، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، نشر میزان، جلد ۲، چاپ هیجدهم، ص ۲۰۳.
- 18) Aucoin P. Heintzman R, (2000), "The Dialectics of Accountability for Performance in Public Management Reform" International Review of Administrative Sciences, P45&53.
- 19) Behn, Robert D, Rethinking (2001), Democratic Accountability

- Washington, D.C :Brooing
nstitution press, p31.
- 20) Canadian Comprehensive Auditing
Foundation, (1999), Leader Ship
symposium: Main report on procce
dings An accountability frame
work,July.
- 21) Habermas,J. (1984), "The Theory of
Communicative Action Volume 7:
Reason and Rationalisation of
Society,T.McCarthy(London)
:Heinemann, P31.
- 22) Haque,Shamsul,M, (2000),
Significance of accountability under
the new approach to public
governance",International Review of
Administrative science,vol66, p600.
- 23) Lynch (1990), Budgeting in
America;EnglewooCliffs,NewJersey
; Prentice-hall, P 5.

یادداشت‌ها

¹ Budgetary Control

² Budget

³ Budgeting Process

⁴ Departments

⁵)Haque,shamsul

⁶)Habermas

⁷)Lynch

⁸)Behn,Robert

⁹)Canadian Comprehensive Auditing Found

¹⁰ -Aucoin P.Heintman R

¹¹ - گزارش تفریغ بودجه حاصل تطبیق صورتحساب عملکرد
سالانه بودجه کل کشور با حسابرسیهای دیوان محاسبات
دستگاههای دولتی،وزراتخانه ها و... می باشد.